

Martin Carbajo Núñez

Wolna i braterska ekonomia
Perspektywa franciszkańska

**WOLNA I BRATERSKA
EKONOMIA
PERSPEKTYWA FRANCISZKAŃSKA**

MARTÍN CARBAJO NÚÑEZ OFM

**WOLNA I BRATERSKA
EKONOMIA
PERSPEKTYWA FRANCISZKAŃSKA**

Olsztyn 2019

Tytuł oryginału:
A Free and Fraternal Economy. The Franciscan Perspective,
by Martín Carbajo Núñez
Copyright © 2017, Martín Carbajo Núñez
TAU Publishing

Przekład z języka angielskiego na język polski:
Katarzyna PARZYCH-BLAKIEWICZ

Recenzent wydawniczy:
o. dr hab. Maksym Adam KOPIEC OFM

Projekt okadki:
o. Marco VALLETTA OFM

Przygotowanie do druku, redakcja techniczna i wydawnicza:
Studio SQL

© *Copyright by:* Martín Carbajo Núñez, Olsztyn 2019

ISBN 978-83-62872-46-6

Studio Poligrafii Komputerowej „SQL” s.c.
10-684 Olsztyn, ul. Wańkowicza 24
tel./fax 089 542 87 66, 089 542 03 39
e-mail: studio@sql.com.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
--------------------	---

Rozdział I

Obecny kryzys społeczno-gospodarczy	15
1.1. Ekonomiczny liberalizm, który odrzuca zasady i kontrole	17
1.1.1. Ideologia technokratyczna	19
1.1.2. Interes własny jako egalitarna i demokratyczna siła	20
1.1.3. Negatywna i samowystarczalna wolność	21
1.1.4. Wolność ekonomiczna jako podstawa wszystkich swobód	22
1.2. Nieodpłatność, która została wykluczona lub przeoczona	23
1.2.1. Negatywna antropologia, która usprawiedliwia wojnę interesów	24
1.2.2. Wzmocnienie roli samowystarczalnej i dominującej jednostki	26
1.2.3. Dialektyka odwiecznego konfliktu	27
1.3. Braterstwo ustępujące wydajności	28
1.3.1. Relacje anonimowe i zredukowane do funkcji	28
1.3.2. Nieufność blokująca rynek	30
1.3.3. Lepiej powiązani, ale bardziej samotni i niezadowoleni	31
1.4. Dobro ogółu zamiast dobra wspólnego	32
1.4.1. Niespokojne dążenie do egoistycznego dobrobytu	33
1.4.2. Pierwszeństwo działalności spekulacyjno-finansowej przed pracą	35
1.4.3. Szczęście jako efekt planowanej konsumpcji	35

Rozdział II

Doświadczenie i spostrzeżenia św. Franciszka z Asyżu	38
2.1. Znak proroczy w zmieniającym się otoczeniu społecznym	39
2.2. Być wolnym, aby kochać	41
2.2.1. Teologalna i relacyjna motywacja	41
2.2.2. Docenianie indywidualności każdego brata	42
2.2.3. Współdziałanie – nie podporządkowanie	43
2.3. Dar braci i łaska pracy	44
2.3.1. Bracia są bożym darem	44

2.3.2. Mimowolnie biedni i trędowaci	45
2.3.3. Łaska pracy	45
2.3.4. Pracować „wiernie i w oddaniu”	47
2.3.5. Praca w logice daru	49
2.3.6. Ubolewanie św. Franciszka and niedocenioną pracą fizyczną	50
2.4. Rodzina, jako uprzywilejowująca dobra relacyjne	51
2.4.1. Gospodarka w służbie wspólnoty	51
2.4.2. Docenianie zarówno jedności, jak i różnorodności	52
2.4.3. Priorytet dóbr relacyjnych	52
2.4.4. Pojednanie z poszanowaniem wzajemnej godności	53
2.4.5. Siostrzane stworzenia	55
2.5. Dobro wspólne w perspektywie personalistycznej	56
2.5.1. Centralne miejsce osoby	57
2.5.2. Bardziej niż wspólnoty, św. Franciszek pragnie braterstwa	57

Rozdział 3

Tradycja franciszkańska	59
3.1. Religia w czasach przemian gospodarczych (XIII-XV w.)	60
3.1.1. Rosnąca nieufność i marginalizacja	61
3.1.2. Odsetki od kredytu i lichwa	62
3.1.3. Kryzys finansowy w 1341 i obecny	64
3.1.4. Wpływ religii na gospodarke	66
3.1.5. Opracowanie Maxa Webera	67
3.1.6. Wkład Kościoła katolickiego w nową gospodarke	69
3.1.7. Szkoła w Salamance	70
3.2. Piotr Olivi syn Jana	71
3.2.1. Nowe podstawy dla nowej gospodarki	72
3.2.2. Zysk nie jest kwestią przebiegłości, ale sprawiedliwości	73
3.2.3. Wartość ekonomiczna i kapitał pieniężny	74
3.2.4. Tylko cena	76
3.2.5. Praca w kontekście wspólnoty	77
3.3. Inne znaczące osiągnięcia franciszkanów	78
3.3.1. Podwójne księgowanie	79
3.3.2. Polityczne zarządzanie rynkiem na racjonalnej podstawie	81
3.3.3. Wartość waluty	81
3.4. Gospodarka w służbie osobie	83
3.4.1. Ubóstwo jako wewnętrzna wolność	83
3.4.2. Efektywność w służbie każdej istoty ludzkiej	84
3.5. Praca i logika daru	85
3.5.1. Docenianie pracy ręcznej	86
3.5.2. Porządek żebraczy	86
3.5.3. Twórcza praca na rzecz przyszłości nadziei	88
3.6. Społeczność i uczciwy kupiec	89
3.6.1. Służąc społeczności	89
3.6.2. Relacje oparte na uczciwości i wzajemnym zaufaniu	90

3.7. Dobro wspólne i Szczyty Pobożności	91
3.7.1. Wzmacnianie społeczności i zwiększanie kapitału społecznego	91
3.7.2. Braterstwo wobec gospodarki nastawionej na zysk	93
3.7.3. Wcześniejsze „Arki Miłosierdzia” w Hiszpanii	94
3.7.4. Odkupienie ubogich i budowanie społeczności	95
3.7.5. Wzajemna korzyść	97

Rozdział 4

Podstawowe zasady prowadzące gospodarkę	100
4.1. Zasada wolności	101
4.1.1. Franciszkański paradygmat wolności	101
4.1.2. Bóg ofiarowuje i wspiera wolność ludzką	103
4.1.3. Wolność jako zasadnicza cecha osoby ludzkiej	104
4.1.4. Wolność dialogiczna i relacyjna	106
4.1.5. Posłuszeństwo jako rosnące razem w wolności	107
4.1.6. Gospodarka oparta na swobodzie	108
4.2. Zasada bezinteresowności	109
4.2.1. Urodzony jako dar i powołany do bycia darem	110
4.2.2. Miłość jest idealną formą wiedzy	111
4.2.3. Absolutna i bezwarunkowa gościnność	111
4.2.4. Gospodarka otwarta na bezinteresowność	112
4.3. Zasada braterstwa	112
4.3.1. Wzajemność	113
4.3.2. Braterstwo kontra solidarność	114
4.3.3. Kosmiczne braterstwo	114
4.4. Zasada dobra wspólnego	115
4.4.1. Dobro wspólne a dobro ogółu	116
4.4.2. Osoby wolne, aktywne i odpowiedzialne	118

Rozdział 5

Aktualne znaczenie franciszkańskiej propozycji	120
5.1. Aktualne inicjatywy zgodne z tradycją franciszkańską	121
5.1.1. Gospodarka obywatelska	122
a) Szczyty Pobożności – pierwsza wielka instytucja	123
b) Porzucenie gospodarki cywilnej	124
c) Obecne ożywienie gospodarki cywilnej	124
5.1.2. Mikrokredyty i etyczne finansowanie	126
5.1.3. Gospodarka wspólnotowa	128
5.2. Aktualnie uznawane wartości, które pozostają w zgodzie z franciszkańską myślą gospodarczą	129
5.2.1. Pierwszeństwo osoby przed kapitałem	129
5.2.2. Znaczenie osobistej uczciwości	131
5.2.3. Priorytet pracy	132
5.2.4. Wrażliwość na problem ekologiczny	133

5.2.5. Afektywne zjednoczenie ze wszystkimi stworzeniami	134
5.3. <i>Caritas in veritate</i> – encyklika franciszkańska	136
5.3.1. Wezwanie do odpowiedzialnej wolności	136
a) Miłująca wolność oparta na prawdzie	137
b) Antropologia dialogiczna i relacyjna	138
5.3.2. Potrzeba bezinteresowności	139
a) Zasada bezinteresowności i logika daru	140
b) Miłość jako główna siła rozwoju	141
c) Rozwój: powołanie do miłości	142
5.3.3. Budowanie braterstwa	143
a) Solidarność kontra braterstwo	143
b) Priorytet towarów relacyjnych	144
c) Miłość i prawda	145
d) Sprawiedliwość i miłość w prawdzie	146
5.3.4. Dobro wspólne i rynek	147
a) Relacyjny wymiar rynku	148
b) Zysk w kontekście wspólnotowym	149
c) Władza w służbie powszechnej rodziny ludzkiej	149
Konkluzje	151
Bibliografia	155
Wykaz skrótów	173

WSTĘP

Zglobalizowany świat przeszedł ostatnio poważny ekonomiczno-finansowy kryzys, który doprowadził kilka krajów zachodnich na skraj bankructwa. Początki kryzysu dały się odczuć w 2007 roku, a jego dramatyczny wybuch we wrześniu 2008 roku, wraz z upadkiem Lehman Brothers¹ i innych instytucji finansowych. Wielu analityków twierdzi, że nie jest to tylko jeden kryzys wśród cyklicznych spadków, które są częste w gospodarce kapitalistycznej; zamiast tego jest to rzeczywisty kryzys strukturalny², który zakwestionował cały ekonomiczny system i antropologiczne podstawy, na których został zbudowany³.

Po jakimś czasie, głosy alarmujące umilkły i wielu polityków i ekonomistów twierdzi teraz, że kryzys nie był spowodowany przez system ekonomiczny jako taki, ale brak równowagi, możliwy do łatwego skorygowania. „Kryzys finansowy lat 2007–2008 był okazją do rozwijania nowej, bardziej wrażliwej na zasady etyczne ekonomii oraz nowych regulacji spekulacyjnej działalności finansowej i wirtualnego bogactwa. Ale nie było nań reakcji, która doprowadziłaby do przemyślenia nadal rządzących światem przestarzałych kryteriów” [LS 189].

Zamiast dokonać rewizji i przekształcenia całego systemu [LS 189], wychodząc poza paradygmat technokratyczny, politycy i ekonomiści wolą utrzymać dotychczasowy stan rzeczy z niewielkimi zmianami, zachowując jednocześnie konsumpcjonizm i chciwość jako motory gospodarki, gdy tymczasem większa uwaga banków centralnych na bańki spekulacyjne wystarczyłaby, aby uniknąć nadmiernego zadłużenia. Poza tym proponują oni zwiększenie wydajności poprzez inwestowanie większości kapitału w wydajne sektory. Oznaczałoby to zmniejszenie świadczeń

¹ Lehman Brothers to amerykańska firma bankowa, z ponad 25 000 pracowników na całym świecie, która upadła 14 września 2008 r.

² P. De Grauwe, *The crisis as a paradigm shift*, w: A. Hemerijck – B. Knapen – E. Van Doorne, red., *After Shocks. Economic crisis and institutional choice*, Amsterdam UP, Amsterdam 2009, s. 75.

³ Na podstawie teoretycznej: P. Langley, *World financial orders. A historical international political economy*, Routledge, London 2002. O potrzebie kontroli przepływów finansowych: CEI, *Finanza internazionale e agire morale. Contributo alla riflessione*, 06 II 2004, n. 2.4, „La Societa” 60/3 (2004), s. 457-459.

państwa opiekuńczego (emerytury, opieka zdrowotna, edukacja), obniżenie podatków i stymulowanie prywatnej inicjatywy. Poniżej Czytelnik zapozna się ze studium na temat istotnego wkładu, jaki franciszkanie poczynili w XIII, XIV i XV wieku w zrozumienie, akceptację i zhumanizowanie początkowej gospodarki rynkowej. Według niektórych autorów zasługi te są decydujące dla pojawienia się nowoczesnej gospodarki rynkowej, zarówno na poziomie teoretycznym, jak i praktycznym⁴. Bracia franciszkanie założyli nawet instytucję finansową: Szczyty Pobożności.

Może się wydawać paradoksalne, że mnisi, którzy przyjęli najbardziej radykalne ubóstwo, mogli również wnieść tak istotny wkład w humanizację nowej gospodarki. Kluczem jest pozostawanie w zażyłej bliskości z biednymi i prostymi ludźmi. Żyjąc wśród tych, którzy nie mieli niezbędnych środków, aby włączyć się w nową gospodarkę i musieli cierpieć wyzysk lichwiarzy, naśladowcy św. Franciszka próbują pomóc innym we wprowadzaniu innowacyjnych rozwiązań, aby pobudzić indywidualną inicjatywę w ramach wspólnego dobra. Nie tęsknią oni nostalgicznie za przeszłymi czasami, ponieważ wiedzą, że Bóg jest Panem historii i nic nie jest obce Jego planowi zbawienia. Zamiast obmawiać, moralizować lub powtarzać gotowe formuły, Bracia słuchają i starają się pomóc. Ich ubóstwo i umniejszanie się wyzwala ich z wszelkiego rodzaju chciwości lub grup interesów; ich otwartość na Najwyższe Dobro pomaga im zaufać ludzkim zdolnościom i dobru. Udzielając wsparcia w dawaniu jałmużny lub oferowaniu regularnej i opiekuńczej pomocy społecznej, napotykają oni źródła różnych problemów, dlatego zapraszają wszystkich, bogatych i biednych, do włączenia się we wspólne ich rozwiązanie. W ten sposób Piotr Jan Olivi i inni franciszkanie położyli teoretyczne podstawy nowej ekonomii, podczas gdy Bernardyn z Feltre i wielu innych kaznodziejów promowali Szczyty Pobożności⁵.

Te rozwiązania z przeszłości mogą być odpowiedzią na poszukiwanie rozwiązań dla obecnego kryzysu. Nie jest to nostalgiczne spojrzenie na minione czasy. Zamiast powrotu do innej epoki, musimy właściwie ukierunkować przyszłość, biorąc pod uwagę wiele cennych osiągnięć społeczno-ekonomicznych ostatnich stuleci. Lepsza gospodarka nie istnieje w przeszłości, ale w przyszłości: musi być budowana z kreatywną współpracą wszystkich i z uwzględnieniem cennego wkładu doświadczenia minionych pokoleń. Rzeczywiście, wartości takie jak roztropność i sprawiedliwość, na których opiera się współczesna gospodarka, wymagają dynamicznego uzupełnienia wzajemności/bezinteresowności, leżących u podstaw charyzmatycznej ekonomii naśladowców św. Franciszka⁶. Niniejsze opracowanie zawiera wskazówki, jak budować wolną i braterską gospodarkę, opartą na franciszkańskich zasadach wolności, bezinteresowności, braterstwa i wspólnego dobra.

⁴ L. Bruni, *Il prezzo della gratuita*, Citta Nuova, Rome 2006, s. 14.

⁵ J. Rodríguez Carballo, *Presentación*, w: M. Carbajo Núñez, *Crisis económica. Una propuesta franciscana*, BAC, Madrid 2013, s. XVII-XVIII.

⁶ L. Bruni – A. Smerilli, *Benedetta economia. Benedetto di Norcia e Francesco d'Assisi nella storia economica europea*, Citta Nuova, Rome 2010, wyd. 3, s. 16.

Franciszkańska tradycja intelektualna i charyzmat mają dziś ogromne znaczenie. Upływ czasu nie zmniejszył fascynacji, którą Franciszek i Klara nieprzerwanie wzbudzają na całym świecie⁷. Jan Paweł II rozpoznał ten fakt w 1986 roku podczas pierwszego spotkania międzyreligijnego w Asyżu. Od tego czasu, każdego roku w Asyżu są organizowane tego rodzaju spotkania, dając początek tak zwanemu „Duchowi Asyżu”. W 1986 r. papież powiedział, że na tym spotkaniu przemawia duch pokoju św. Franciszka, który kochał nie tylko chrześcijan, ale także wyznawców innych religii, identyfikujących się z ideałami sprawiedliwości, pojednania i pokoju⁸.

Nacisk, jaki naśladowcy św. Franciszka kładą na wolność, dialog i braterstwo we wszystkich aspektach ludzkiego życia, w tym ekonomii, jest zgodny z pragnieniami i aspiracjami współczesnych ludzi. Faktycznie, Duns Szkot jest uważany za nauczyciela i przewodnika w Szkole Franciszkańskiej⁹. Franciszkanin został zaproponowany przez papieża Pawła VI, w 1964 roku, jako model ducha dialogu, którego Sobór Watykański II wypromował a papież przyjął jako właściwy cel swojego pontyfikatu [ES 27]. Paweł VI uważał, że doktryna i osobowość Dunsza Szkota odpowiadają duchowi oraz wysiłkom zmierzającym do celów ekumenicznych, dialogu międzyreligijnego i międzykulturowego. Myśl Szkota jest też modelem spotkania Kościoła ze współczesnym światem i z ateistami. Bł. Jan Duns Szkot współcześnie jest nie tylko intelektualnym autorytetem, znającym tajemnice Bożego misterium, ale także znającym zasady świętego życia, które formuje się w Kościele nauczającym i prowadzącym w życiu doczesnym ludzi każdego pokolenia¹⁰. Nauka Szkota sprzyja dialogowi międzyreligijnemu (APar 14). Pisma Błogosławionego są także cennym skarbem teologicznym w dialogu religijnym z ateistami (APar 11).

Jan Paweł II potwierdza przykład Dunsza Szkota dla uprawiania poważnego dialogu w poszukiwaniu jedności¹¹ i potwierdza, że jest on nawet dzisiaj filarem katolickiej teologii, oryginalnym nauczycielem, pełnym idei i inspiracji¹².

Po Soborze Watykańskim II, dialog jest proponowany, jako fundamentalna postawa Kościoła katolickiego w spotkaniu z sekularyzowanym światem oraz z wy-

⁷ Benedykt XVI, Letter on the occasion of the ‘Year of St. Clare (1 IV 2012), OR 1.04.2012, s. 8.

⁸ Jan Paweł II, Address to the Representatives of the world religions – Assisi (24 I 2002), n. 2, w: *InsJP2*, XXV/1 (2002), s. 102-106: „We are meeting in Assisi, where everything speaks of a singular prophet of peace known as Francis. He is loved not only by Christians, but also by many other believers and by people who, though far-removed from religion, identify with his ideals of justice, reconciliation and peace”.

⁹ Benedykt XVI, Apostolic Letter to Card. Joachim Meisner on the occasion of the 7th centenary of the death of blessed John Duns Scotus (28 X 2008), OR 24.12.2008, n. 8.

¹⁰ Jan Paweł II, Approval of liturgical worship of blessed Duns Scotus and beatification of Dina Bélanger (20 III 1993), n. 4, w: *InsJP2*, XVI/1 (1993), s. 708-713 (także: OR 22-23.03.1993).

¹¹ Prawdziwy dialog szuka pojednania – zob. Jan Paweł II, Approval of liturgical worship of blessed Duns Scotus, n. 4.

¹² Jest dziś filarem katolickiej teologii, oryginalnym nauczycielem pełnym pomysłów i inspiracji – zob. Jan Paweł II, Address to the members of the Commission on Duns Scotus of the Order of the Friars Minor (16 II 2002), n. 2, OR 17.02.2002, s. 4.

znawcami innych religii. Dziś ta dialogiczna postawa jest nadal niezbędnym warunkiem pokojowego współistnienia w naszym złożonym globalnym społeczeństwie, coraz bardziej powiązanim, połączonym i współzależnym. Bauman twierdzi, że obecny dylemat ludzkości składa się albo z mówienia wspólnego, albo z umierania wspólnego¹³. Stawką jest ludzkie życie i zrównoważony rozwój całego ekosystemu.

Pomijając trudności i trudy okresu powojennego, w latach 60. XX w. panował duży optymizm w kwestii ludzkiej zdolności do eliminacji ubóstwa i łagodzenia nierówności ekonomicznych. Wydawało się jasne, że rozwój gospodarczy przyniesie szczęście i dobrobyt całej ludzkości i zagwarantuje pokojową przyszłość. Problem stabilności środowiska naturalnego nie został jeszcze uznany za pilny. Oddając głos nadziejom i tęsknotom tamtych czasów, Paweł VI proroczo stwierdził, że spełnienie każdego człowieka i całego człowieka jest nowym imieniem pokoju (*PP* 42; 76).

Jednak w ostatnich dziesięcioleciach nacisk kładzie się bardziej na zagrożenia związane z rozwojem i na potrzebę powiązania postępu z czynnikami relacyjnymi, takimi jak wzajemność, braterstwo i bezinteresowność¹⁴. Już w 1974 roku Easterlin zweryfikował empirycznie, że wzrost gospodarczy nie wystarczy, by zapewnić ludziom szczęście¹⁵.

Dziś konsumeryzm jest promowany, aby zagwarantować stały i nieokreślony wzrost PKB. Wzrost ten zagraża równowadze środowiskowej, jak już stwierdzono w raporcie z 1972 r. „The Limits of Growth” (Granice wzrostu)¹⁶. Dlatego konieczne jest dokonanie przeglądu naszego stylu życia i sposobu, w jaki odnosimy się do ludzi i środowiska. Wyzwanie nie ogranicza się do ekologii fizycznej, ale rozszerza się również na ekologię człowieka. W związku z tym perspektywa franciszkańska staje się bardziej istotna, ponieważ podkreśla potrzebę połączenia wydajności i solidarności, materialności i relacyjności dóbr¹⁷, gospodarki i kapitału społecznego¹⁸. Nawet jeśli w utopijnej sytuacji można zminimalizować ubóstwo materialne, ludzie nadal będą potrzebować relacji społecznych, które budują *communitas*.

¹³ Albo rozmawiają ze sobą albo umierają razem – zob. Z. Bauman, *Parlare insieme o morire insieme: dilemma di tutto il pianeta*, w: CEI, *Parole mediatiche. Fare cultura nel tempo della comunicazione*, Edb, Bologna, 2003, s. 23-34.

¹⁴ P.L. Sacco – S. Zamagni, red., *Teoria economica e relazioni interpersonali*, Il Mulino, Bologna 2006.

¹⁵ R.A. Easterlin, *Does economic growth improve the Human lot? Some empirical evidence*, w: P.A. David – M.W. Reder, red., *Nations and households in economic growth*, Academic Press, New York 1974, s. 89-125. Aby wyrazić tego rodzaju oczekiwania, Brickman i Campbell wymyślili termin „bieżnia hedoniczna” – zob. P. Brickman – D.T. Campbell, *Hedonic Relativism and Planning the Good Society*, w: M.H. Appley, red., *Adaptation-Level Theory: A Symposium*, Academic Press, New York 1971, s. 287-302.

¹⁶ D.H. Meadows i inni, *Limits to Growth: A report for the Club of Rome's project on the Predicament of Mankind*, Potomac Associates, New York 1992.

¹⁷ O cechach dóbr relacyjnych, zob. L. Bruni, *Le nuove virtù del mercato nell'era dei beni comuni*, Citta Nuova, Rome 2012, s. 215-218; por. T. Scitovsky, *L'economia senza gioia*, Citta Nuova, Rome 2007.

¹⁸ Kapitał społeczny to „sieć relacji zaufania, niezawodności i poszanowania zasad, z których wszystkie są niezbędne dla każdej formy współzycia obywatelskiego – zob. *CV* 32.

Czytelnik znajdzie w tej książce wyjaśnienie aktualnego znaczenia franciszkańskiej propozycji dla gospodarki, jej przyczyn i treści. Pierwszy rozdział koncentruje się na negatywnych aspektach, które spowodowały obecny kryzys gospodarczy i finansowy. Rynek został pomyślany, jako zacięta wojna interesów, w której wszyscy są podporządkowani efektywności i zyskom. Nie poświęca się czasu kwestiom etycznym ani rozważaniom o demokracji. W ten sposób rynek, który państwo miało regulować, aby zagwarantować ludziom pracę, wymianę handlową i swobodną inicjatywę obywateli, stracił swoją pierwotną funkcjonalność i stał się ekskluzywnym klubem, w którym 'najmądrzejsi' ludzie bawią się pieniędzmi wszystkich, nie przestrzegając innych zasad niż ich własne. Brak etyki i wewnętrznej demokracji wywołał nieufność; brak dobra relacyjnego spowodował złe samopoczucie i osłabił ludzki dobrostan.

Drugi rozdział dotyczy koncepcji Franciszka z Asyżu dotyczącej życia i działalności jego braci. Zamiast ignorować nową ekonomię, pierwsi franciszkanie próbują ją wykorzystać w służbie relacji braterskich. Wyrzekają się materialnego bogactwa, zarabiają na życie, angażując się w pracę fizyczną, dzieląc życie „biednych i bezsilnych” (*ER* 9, 2) i uciekają się do jałmużny tylko w razie potrzeby. Czyniąc to, proponują rodzaj gospodarki, która uprzywilejowuje dobra relacyjne przed ekonomicznymi. W rzeczywistości, bracia wiedzą, że pokoju nie osiąga się poprzez gromadzenie pieniędzy, ale raczej poprzez unikanie nierówności, wykluczeń i przywilejów. Nie ma sensu posiadanie wielu materialnych dóbr, jeśli prowadzi to do niepokoju i utraty zaufania między ludźmi.

Rozdział trzeci przedstawia analizę teoretycznego i praktycznego wkładu franciszkanów w dziedzinę gospodarczą w XIII, XIV i XV wieku. Przyjmując intuicje założyciela, franciszkanie potwierdzają, że gospodarka rozwija się lepiej, gdy sprzyja relacjom braterskim; to znaczy, gdy dobra ekonomiczne są w służbie dóbr relacyjnych. Zachęcają do połączenia kreatywnej wolności i logiki daru. Wydajność ekonomiczna i postęp nie powinny być celem samym w sobie, lecz jedynie sposobem, by ludzie mogli rozwijać swoją wewnętrzną zdolność towarzyszenia. W rzeczywistości, gdy brakuje komunikacji i wzajemnego zaufania, rynek jest również sparaliżowany.

Biorąc pod uwagę analizę przeprowadzoną w poprzednich rozdziałach, w czwartym są przedstawiane bardziej systematycznie cztery główne zasady, które powinny kierować gospodarką, zgodnie z franciszkańską tradycją intelektualną: wolność, bezinteresowność, braterstwo i dobro wspólne.

Rozdział piąty pokazuje, jak odpowiedzi z przeszłości są dziś przydatne i sugestywne. Wyzwanie polega na harmonijnej integracji współpracy, wiedzy i konkurencji, tak aby gospodarka mogła być jednocześnie sprawiedliwa i wydajna. Napięcia konkurencyjnego nie wolno radykalizować aż do zniszczenia więzi, które jednoczą ludzi i unieważniają swobodną i życzliwą komunikację. Z drugiej strony solidarność nie powinna sprzyjać paternalistycznej pomocy społecznej, która prowadzi do bezczynności i marnotrawstwa.

Zastanawiając się nad tradycją franciszkańską, chcemy zbudować pomost między przeszłością a teraźniejszością. Dlatego włączeniu się Braci często towarzyszą odniesienia do katolickiej nauki społecznej. Pod koniec piątego rozdziału przedstawimy te aspekty encykliki *Caritas in veritate*, które są zgodne z franciszkańską tradycją intelektualną.

Często używamy pojęcia daru i bezinteresowności. Ważne jest, aby wskazać, że dar nie jest konieczny w związku z nieodpłatnością, ponieważ może on odpowiadać zobowiązaniom lub motywom rytualnym. Nawet pozornie ‘bezkosztowny’ prezent może faktycznie odpowiadać na motywy utylitarystyczne lub konsumpcyjne. Poza tym darmowość nie jest synonimem ‘zerowego kosztu’, ale raczej wiąże się z nieskończoną wartością: każde tłumaczenie monetarne zdevaluje ją. W rzeczywistości św. Franciszek prosi swoich braci, aby dostrzegli w tej logice jałmużnę¹⁹.

Bezinteresowność nie jest konkretnym istnieniem, ale raczej postawą lub usposobieniem akceptowania i wzajemnego szacunku dla innych jako braci, bez cienia dominacji, plagiatu lub nadużycia. Nie przez przypadek greckie słowo *kharis* (łaska, źródło radości) dało początek słowom charyzmat i darmowość (łac. *gratuitus, gratia*). Szczęście publiczne jest możliwe tylko wtedy, gdy wszyscy oddają się budowaniu wspólnoty i gdy osoby charyzmatyczne, takie jak Franciszek z Asyżu, pomagają ludziom odkryć na nowo potencjał miłości-agape w życiu publicznym. Ekonomia franciszkańska jest wyrazem tej logiki bezinteresowności, która karmi braterskie relacje w wolnym i hojnym poszukiwaniu wspólnego dobra.

Konieczne jest również wyraźne rozróżnienie między społeczną gospodarką rynkową a kapitalizmem. Obie koncepcje bronią swobodnego uczestnictwa i inicjatywy wszystkich na rynku, ale ich podejście jest inne. Społeczna gospodarka rynkowa broni założenia, że taki udział musi być nie tylko wolny, ale także etyczny, dając pierwszeństwo dobru wspólnemu, a nie indywidualnemu zyskowi. Produktywność i wydajność nie są jedynym celem i nie wolno ich uzyskiwać za wszelką cenę, podporządkowując osobę pracownika i relacje społecznościowe. Tak więc kapitał społeczny przeważa nad kapitałem ekonomicznym, dobro relacyjne nad dobrami materialnymi. Jest to przeciwne do kapitalizmu, który opiera się na antropologii negatywnej (*homo homini lupus*), sprzyja bezwzględnym relacjom konkurencyjnym i podporządkowuje wszystko wzrostowi materialnego bogactwa.

¹⁹ Należy błagać chętniej i radośniej niż serce, które ofiarowuje sto srebrników w zamian za jeden grosz, ponieważ ofiarowuje się miłość Bożą tym, od których oczekuje się jałmużny. Jałmużna powinna być udzielana ze względu na miłość Boga, która przewyższa wszelkie dobra – por. (*Lp* 51).

BIBLIOGRAFIA

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu – Biblia Tysiąclecia, Pallottinum 20014, wyd. 5.

Dokumenty Nauczania Kościoła

Benedykt XVI, *Address at the Inaugural session of the Fifth General Conference of the Bishops of Latin America and the Caribbean* (13 V 2007), n. 4, w: *InsB16*, III/1 (2008), s. 854-870.

Benedykt XVI, *Address to members of the Centesimus Annus – Pro Pontifice Foundation* (13VI 2009), w: *InsB16*, V/1 (2010), s. 999.

Benedykt XVI, *Address to the clergy of the Diocese of Bolzano-Bressanone* (6 VIII 2008), w: *InsB16*, IV/2 (2009), s. 113-129.

Benedykt XVI, *Address to the clergy of the Italian Diocese of Aosta* (25 VI 2005), w: *InsB16*, I (2006), s. 349-365.

Benedykt XVI, *Address to the Diplomatic Corps accredited to the Holy See* (11 I 2010), *OR* 11/12 I 2010.

Benedykt XVI, *Address to the new Ambassador of Japan to the Holy See* (13 XI 2006), w: *InsB16*, II/2 (2007), s. 617.

Benedykt XVI, *Address to the new Ambassadors accredited to the Holy See* (16 XII 2010), *OR* 17.10.2010.

Benedykt XVI, *Address to the representatives from the world of culture at the Collège des Bernardins in Paris* (12 IX 2008), w: *InsB16*, IV/2 (2008), s. 270-280.

Benedykt XVI, *Address to the Roman curia* (22 XII 2011), *OR* 23.12.2011, s. 8.

Benedykt XVI, *Apostolic Letter to Card. Joachim Meisner on the occasion of the 7th centenary of the death of blessed John Duns Scotus* (28 X 2008), *OR* 24.12.2008, n. 8.

Benedykt XVI, *Audiencia generalna* (13 I 2010), *OR* 14.01.2010, s. 8.

Benedykt XVI, *Encyklika "Caritas in veritate"* 97 VII 2009).

Benedykt XVI, *Encyklika "Deus Caritas est"* (25 XII 2005).

Benedykt XVI, *Encyklika „Spe salvi"* (30 XI 2007).

Benedykt XVI, *Letter on the occasion of the 'Year of St. Clare* (1 IV 2012), *OR* 1.04.2012, s. 8.

Benedykt XVI, *Letter to the Prime Minister of Great Britain Gordon Brown* (30 III 2009), w: *InsB16*, V/1 (2009), s. 513-515.

Benedykt XVI, *Message for the 44th World Day of Peace 2011* (1 I 2011), *OR* 17.12.2010, s. 6.

- CEI, *Evangelizzazione e testimonianza della carità* (8 XII 1990), w: *Enchiridion CEI*, IV, Edb, Bologna 1982, wyd. 12, s. 1357-1405.
- CEI, *Finanza internazionale e agire morale. Contributo alla riflessione*, 06 II 2004, n. 2.4, „La Societa” 60/3 (2004), s. 457-459.
- Franciszek, *Address to representatives of the confederation of Italian cooperatives* (28 II 2015), *OR* 49, 1.03.2015, s. 8.
- Franciszek, *Address to the media representatives* (16 III 2013), *OR* 17.03.2013, s. 9-11.
- Franciszek, *Adhortacja „Amoris laetitia”* (19 III 2016).
- Innocenty IV, *Apparatus in quinque libros Decretalium*, V, cap. 19, w: tenże, *V libros Decretalium Comentaria*, Venetiis 1580, s. 618-619.
- Jan Paweł II, *Address to the fiftieth General Assembly of the UN* (5 X 1995), *OR* 6.10.1995, s. 6-7.
- Jan Paweł II, *Address to the members of the ‘Centesimus Annus – pro Pontifice’ Foundation* (9 V 1998), w: *InsJP2*, XXI/1 (2000), s. 872-874.
- Jan Paweł II, *Address to the members of the Commission on Duns Scoto of the Order of the Friars Minor* (16 II 2002), *OR* 17.02.2002, s. 4.
- Jan Paweł II, *Address to the members of the Congregation for the Doctrine of the Faith* (6 II 2004), w: *InsJP2*, XXVII/1 (2004), s. 150-154.
- Jan Paweł II, *Address to the members of the Pontifical Academy of Sciences* (12 III 1999), w: *InsJP2*, XXII/1 (1999), s. 511-515.
- Jan Paweł II, *Address to the participants in the Congress on ‘Environment and Health’* (24 III 1997), w: *InsJP2*, XX, 1 (1997), s. 520-523.
- Jan Paweł II, *Address to the Representatives of the world religions – Assisi* (24 I 2002), w: *InsJP2*, XXV/1 (2002), s. 102-106.
- Jan Paweł II, *Approval of liturgical worship of blessed Duns Scotus and beatification of Dina Bélanger* (20 III 1993), n. 4, w: *InsJP2*, XVI/1 (1993), s. 708-713 (także: *OR* 22-23.03.1993).
- Jan Paweł II, *Audiencja generalna* (9 XII 1981), n.3, w: *InsJP2*, IV/2 (1982), s. 880-889.
- Jan Paweł II, *Bulla „Inter sanctos”* (29 IX 1979), *AAS* 71/2 (1979), s. 1509-1510.
- Jan Paweł II, *Encyklika “Centesimus annus”* (1 IX 1991).
- Jan Paweł II, *Encyklika “Fides et ratio”* (14 IX 1998), Watykan 1998.
- Jan Paweł II, *Encyklika “Veritatis splendor”* (6 VIII 1993).
- Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”* (14 IX 1981).
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”* (4 III 1979).
- Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”* (30 XII 1987).
- Jan Paweł II, *List “Mulieris dignitatem”* (15 VIII 1988).
- Jan Paweł II, *Message for the 23rd World Day of Peace* (1 I 1990), w: *InsJP2*, XII/2 (1989), s. 1463-1473.
- Jan Paweł II, *Message for the 33rd World Day of Peace* (1 I 2000), n. 15, w: *InsJP2*, XXII/2 (1999), s. 1099-1112.
- Jan Paweł II, *Message for the 35th World Day of Peace* (1 I 2002), n. 3, w: *InsJP2*, XXV/1 (2004), s. 1-3.
- Jan Paweł II, *Message to the participants International Symposium on The Dignity and Rights of the Mentally Disabled Person* (8 I 2004), n. 3, w: *InsJP2*, XXVII/1 (2004), s. 10-14.
- Jan Paweł II, *The acting person*, Reidel, Dordrecht 1979.

- Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”* (11 IV 1963).
- Katechizm Kościoła Katolickiego* (1992), Pallottinum 2004, wyd. 2.popr.
- Kongregacja ds. Edukacji Katolickiej, *Guidelines for the Study and Teaching of the Church's Social Doctrine in the Formation of Priests* (30 XII 1988), *OR* 28.06.1989).
- Kongregacja Nauki Wiary, *Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu „Libertatis conscientia”* (20 III 1986).
- Leon XIII, *Encyklika “Libertas praestantissimum”* (20 XI 1888).
- Leon XIII, *Encyklika „Rerum novarum”* (15 V 1891).
- Papieska Rada „Iustitia et Pax”, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005. <http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_pl.html, 2019-06-10>.
- Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach przekazu* (4 VI 2000), w: *Opoka* [online], dostęp: <http://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/rady_pontyficalne/r_komunik_spol/etyka-20000604.html>, 2019-12-05.
- Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”* (26 III 1967).
- Pius XI, *Encyklika “Quadragesimo anno”* (15 V 1931).
- Sobór Watykański II, *Dekret „Apostolicam actuositatem”* (18 XI 1956).
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* (7 XII 1965).

Pisma św. Franciszka z Asyżu i pozostałe źródła franciszkańskie

- Św. Franciszek z Asyżu, *Admonitions, (FAED I, 128-137)* [*Napomnienia*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_np.html, 2019-06-10>].
- Św. Franciszek z Asyżu, *The Praises of God (FAED I, 108-111)* [*Uwielbienie Boga*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_kl.html>, 2019-06-10].
- Św. Franciszek z Asyżu, *The Canticle of the Creatures (FAED I, 113-114)* [*Pieśń Słoneczna albo Pochwała stworzeń*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_psl.html>, 2019-06-10].
- Św. Franciszek z Asyżu, *A Letter to Brother Leo (FAED I, 112, 122-123)* [*List do brata Leona*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_ll.html>, 2019-06-10].
- Św. Franciszek z Asyżu, *A Letter to Brother Anthony of Padua (FAED I, 107)* [*List do św. Antoniego*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_la.html>, 2019-06-10].
- Św. Franciszek z Asyżu, *A Letter to the entire Order (FAED I, 116-121)* [*List skierowany do całego zakonu*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_lz.html>, 2019-06-10>].
- Św. Franciszek z Asyżu, *A Letter to a Minister (FAED I, 97-98)* [*List do Ministra*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_lm.html>, 2019-06-10].
- Św. Franciszek z Asyżu, *The Office of the Passion (FAED I, 139-160)* [*Oficjum o Męce Pańskiej*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_of.html>, 2019-06-10].

- Św. Franciszek z Asyżu, *The Earlier Rule* (FAED I, 63-86) [*Reguła niezatwierdzona*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_1reg.html>, 2019-06-10].
- Św. Franciszek z Asyżu, *The Later Rule* (FAED I, 99-106) [*Reguła zatwierdzona*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_2reg.html>, 2019-06-10].
- Św. Franciszek z Asyżu, *The Little Flowers of Saint Francis* (FAED III, 566-658).
- Św. Franciszek z Asyżu, *A Salutation to Virtues* (FAED I, 164-165) [*Pozdrowienie cnót*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_pc.html>, 2019-06-10].
- Św. Franciszek z Asyżu, *The Second Letter to the Faithful* [*List do wiernych, druga redakcja*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_2lw.html>, 2019-06-10].
- Św. Franciszek z Asyżu, *The Testament* (FAED I, 124-127) [*Testament*, w: *Francesco. Wirtualny Czasopis Franciszkański* [online], dostęp: <http://www.francesco.katowice.opoka.org.pl/pf_t.html>, 2019-06-10].
- The Anonymous of Perugia* (FAED II, 29-58).
- Św. Bonawentura, *The Major Legend* (FAED II, 525-683).
- Św. Bonawentura, *The Minor Legend* (FAED II, 684-717).
- Celano T. of, *The Life of Saint Francis* (FAED I, 171-308).
- Celano T. of, *The Remembrance of the Desire of a Soul* (FAED II, 231-3393).
- Celano T. of, *Vida de nuestro bienaventurado padre Francisco*, w: J. Dalarun, *La nueva vida de Francisco de Asís: ¡un hallazgo!*, efarantzazu, Vitoria-Gasteiz 2015.
- The Mirror of Perfection* (FAED III, 207-372).
- Jacques de Vitry, *Historia Occidentalis* (FAED 578-589).
- The Legend of the Three Companions* (FAED 61-110).
- The Assisi Compilation* (FAED 111-230).
- Thomas of Split, *Historia Salonitanorum* (FAED II, 808).
- Św. Bonawentura, *Collationes de septem donis Spiritus Sancti*, (*Quaracchi* V 455-503) 1891.
- Armstrong R.J. – J.A.W. Hellmann – W.J. Short, ed., Św. Franciszek z Asyżu: Early documents, 3 vol., New City Press, New York 2001.
- Św. Bonawentura, *Breviloquium* (*Quaracchi* V 199-291) 1891.
- Św. Bonawentura, *Collationes in Hexaëmeron* (*Quaracchi* V 327-454) 1891.
- Św. Bonawentura, *Comentaria Sententiarum* (*Quaracchi* I-IV) 1882-1889.
- Św. Bonawentura, *De mysterio SS. Trinitatis* (*Quaracchi* V 45-115) 1891.
- Św. Bonawentura, *Itinerarium mentis in Deum* (*Quaracchi* V 293-316) 1891.
- Św. Bonawentura, *Lignum vitae* (*Quaracchi* VIII 68-86) 1898.
- Św. Bonawentura, *Soliloquium de quatuor mentalibus exercitiis* (*Quaracchi* VIII 28-67) 1898.
- Św. Bonawentura, *Opera omnia*, 10 vols., Typ. Collegii S. Bonaventurae, Quaracchi 1882-1902.
- Św. Bonawentura, *Commentarius in librum Ecclesiastes* (*Quaracchi* VI 1-103) 1893.
- Duns Szkot J., *De primo principio* (*Vivès* IV 721-798) .
- Duns Szkot J., *Lectura in I librum Sententiarum* (*Vat.* XVI-XVII).
- Duns Szkot J., *Ordinatio* (*Vat.* II-VI) .
- Duns Szkot J., *Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis* (*OPh* III-IV; *Vivès* VII 2-260) .

- Duns Szkot J., *Quodlibet (Vivès XXV-XXVI)*.
- Duns Szkot J., *Reportatio Parisiensis (Vivès I-IV)*.
- Duns Szkot J., *Opera Omnia, studio et cura Commissioni Scotisticae ad fidem codicum edita*, Lev, Vatican City 1950ss.
- Duns Szkot J., *Opera omnia*, vol. 1-26, L. Vivès, ed., Paris 1891-1895.
- Duns Szkot J., *Opera philosophica*, The Franciscan Institute, St. Bonaventure N.Y. 1997ss.
- Konstytucje Generalne Zakonu Braci Mniejszych, w: *Franciszkanie. Prowincja św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych – Franciszkanów w Polsce* [online], dostęp: <<http://www.franciszkanie.net/duchowosc/dokumenty-zakonu/konstytucje-generalne/>>, 2019-06-10.
- Konstytucje Generalne Zakonu Braci Mniejszych, w: *Franciszkanie. Prowincja św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych – Franciszkanów w Polsce* [online], dostęp: <<http://www.franciszkanie.net/duchowosc/dokumenty-zakonu/konstytucje-generalne/>>, 2019-06-10.

Pisma Ojców i Doktorów Kościoła

- Aleksander z Hales, *Quaestiones disputatae 'antequam esset frater' nunc primum editae*, 3 vols., Typ. Collegii S. Bonaventura, Quaracchi 1960.
- Augustyn z Hippony, *Confessions*, I, 1 (PL 32, 661).
- Augustyn z Hippony, *Contra secundam Juliani responsionem imperfectum opus*, VI, 11 (PL 45, 1521).
- Augustyn z Hippony, *De civitate Dei*, (PL 41).
- Augustyn z Hippony, *De doctrina christiana*, Lib. I, c. XXVII; *On Christian doctrine*, Dover, Mineola NY 2009.
- Augustyn z Hippony, *Enarratio in Ps.*, 39:19 (PL XXXVI, 446).
- Augustyn z Hippony, *Sermo ad populum* 169 (*De Scripturis*), 11,13 (PL 38, 923).
- Bazyli Wielki, *Homilia n. 6 sobre Lk 12:18* (PG VII, 271).
- Bazyli Wielki, *Homilias*, Plácido Barco, Madrid 1796.
- Bernard ze Sieny, *Opera omnia. Studio et cura PP. Collegii S. Bonaventurae ad fidem codicum edita*, IV, Ad Claras Aquas, Florentiae 1950-1965).
- Bernard ze Sieny, *Prediche volgari sul campo di Siena*, II, n. 37, Rusconi, Milano 1989, s. 1089.
- Grzegorz z Nyssy, *De hominis opificio*, 4 (PG XLIV 136), cyt. za: Jan Paweł II, *Audienca generalna* (17 I 2001).
- Grzegorz z Nyssy, *La gran Catequesis*, V, 19, 12-20, 25, w: *Biblioteca de Patristica* 12, Ciudad Nueva, Madrid 1994.
- Ireneusz, *Adversus Haereses*, IV, 37, 4 (PG 7, 1102).
- Jakub z Vitry, *Historia Occidentalis*
- Jakub z Vitry, *Letter I (FAED I, 578)*.
- Jakub z Vitry, *Sermon I to the Lesser Brothers*, w: *FAED I*, s. 586-588.
- Tomasz Split, *Historia Salonitanorum*, (*FAED II*, 808).
- Tomasz z Akwinu, *Expositio super Iob ad litteram*. c.35, Leonine, Rome 1965, XXVI.
- Tomasz z Akwinu, *Summa Theologiae*
- Zenon z Werony, *De Justicia*, Tractatus III (PL XI, 287b-c).

Literatura i opracowania

- Adorno T.W. – Horkheimer M., *Dialectic of Enlightenment*, Continuum, New York 1997.
- Alcock P. – Oakley A., *Introduction*”, w: P. Alcock i inni, red., *Welfare and wellbeing: Richard Titmuss's contribution to social policy*, Policy, Bristol 2001, s. 1-10.
- Andenna G., *Riflessioni canonistiche in materia economica dal XII al XV secolo*, w: A. Bausola i inni, *Chiesa, usura e debito estero*, Vita e pensiero, Milano 1998, s. 21-42.
- Andreoni A. – Pelligra V., *Microfinanza. Dare credito alle relazioni*, Il Mulino, Bologna 2009.
- Antonelli A., red. *Il liber Paradisus con un'antologia dei fonti bolognesi in materia di servitù medievale (942-1304)*, Marsilio, Venezia 2007.
- Arduzzo F., *La fede provata*, Effatà, Cantalupa 2006.
- Ariès P., *Pour une histoire de la vie privée*, w: P. Ariès – G. Duby, red., *Histoire de la vie privée*, 5 vols., III: R. Chartier, red., *De la Renaissance aux Lumières*, Seuil, Paris, 1986, s. 7-19.
- Arystoteles, *Ética a Nicómaco*. Libros I y VI, Univ. de Valencia, Valencia 1993.
- Arystoteles, *Ética Nicomaquea*, Colihue, Buenos Aires 2007.
- Armstrong L.D., *Usury and public debt in early Renaissance Florence. Lorenzo Ridolfi on the Monte Comune*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto 2003.
- Arregui J.M., *Aprendiendo a ser hermanos menores. Vida fraterna y Formación permanente*, „Selecciones de Franciscanismo” 67 (1994), s. 89-121.
- Arrow K., *Gifts and exchanges*, „Philosophy and Public Affairs” 1 (1972), s. 343-362.
- Arvedlund E., *Too good to be true. The rise and fall of Bernie Madoff*, Portfolio Trade, New York 2010.
- Bartoli M., *La libertà francescana. Francesco d'Assisi e le origini del francescanesimo nel XIII secolo*, Il pozzo di Giacobbe, Trapani 2009.
- Bauman Z., *Consuming Life*, Polity, Cambridge 2007.
- Bauman Z., *Globalization. The human consequences*, Columbia UP, New York 1998.
- Bauman Z., *Parlare insieme o morire insieme: dilemma di tutto il pianeta*, w: CEI, *Parabole mediatiche. Fare cultura nel tempo della comunicazione*, Edb, Bologna, 2003, s. 23-34.
- Baxter Wolf K., *The poverty of riches. St. Francis of Assisi reconsidered*, Oxford UP, Oxford 2003.
- Bazzichi O., *Alle radici del capitalismo. Medioevo e scienza economica*, Effatà, Cantalupa 2003.
- Bazzichi O., *Dall'usura al giusto profitto. L'etica economica della scuola francescana*, Effatà, Cantalupa 2008.
- Bazzichi O., *Il paradosso francescano tra povertà e società di mercato. Dai Monti di Pietà alle nuove frontiere etico-sociale del credito*, Effatà, Cantalupa 2011.
- Bazzichi O., *La dottrina economica della Scolastica Francescana*, „Miscellanea Francescana” 103/3-4 (2003), s. 631-644.
- Bazzichi O., *Paradigma francescano e Caritas in veritate*, „La Società” 6 (2009), s. 784-800.
- Bazzichi O., *Valenza antropologica del discorso economico francescano. Dai Monti di pietà alle proposte odierne di finanza etica*, „Miscellanea Francescana” 3-4 (2005), s. 480-500.
- Becker G., *The economic approach to human behavior*, Chicago UP, Chicago 1976.
- Beckett C. – Ball J., *Wikileaks. News in the Networked Era*, Polity Press, Cambridge 2012.
- Bellah R.N. i inni, *Habits of the Heart: Individualism and commitment in American life*, California UP, Berkeley 2008.

- Beltrán Flórez L., *Sobre los orígenes hispánicos de la Economía de Mercado*, „Cuadernos del Pensamiento Liberal” 10 (1987), s. 5-38.
- Bentham J., *An introduction to the principles of morals and legislation*, I, Pickering, London 1823.
- Bentham J., *Introducción a los principios de la moral y la legislación*, w: tenže. *Antología*, Península, Barcelona 1991.
- Berdjaev N.A., *Filosofia dello spirito libero*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1997.
- Berger P.L. – Berger B. – Kellner H., *The homeless mind. Modernization and consciousness*, Vintage, New York 1974.
- Bériou N. – Chiffolleau J., *Économie et religion: l’expérience des ordres mendiants (XIIIe-XVe siècle)*, Lyon UP, Lyon 2009.
- Bertinato P.D., *Il lavoro come ‘grazia’ e come ‘lode’*, „Vita Minorum” 50 (1979), s. 221-231.
- Berzosa Martínez R., *Nueva Era y Cristianismo. Entre el diálogo y la ruptura*, BAC, Madrid 1998.
- Beyerlin W., red., *Testi religiosi per lo studio dell’Antico Testamento*, Paideia, Brescia 1992.
- Biardeau M., *L’hindouisme: Anthropologie d’une civilisation*, Flammarion, Paris 2009, wyd. 10.
- Biffi G., *Linee di escatologia cristiana*, Jaca Book, Milano 1984.
- Biggeri L., *Presentazione del primo Rapporto sull’economia sociale*, Istat, Rome, Sept. 30, 2008.
- Bivens L.J., *Everybody wins, except for most of us: what economics teaches about globalization*, Economic Policy Institute, Washington DC 2008.
- Blum V.L., *Flesh wounds. The culture of cosmetic surgery*, California UP, Berkeley 2003.
- Bobonich C., *Plato’s utopia recast: his later ethics and politics*, Oxford UP, Oxford 2004.
- Bonansea B., *L’uomo e Dio nel pensiero di Duns Scoto*, Jaca, Milano 1991.
- Bourdieu P., *Distinction. A social critique of the judgment of taste*, Harvard UP, Cambridge 1984.
- Brecht B., *El alma buena de Se-Chuan*, w: tenže, *Teatro completo*, IV, Nueva visión, Buenos Aires 1978.
- Brickman P. – Campbell D.T., *Hedonic Relativism and Planning the Good Society*, w: M.H. Appley, red., *Adaptation-Level Theory: A Symposium*, Academic Press, New York 1971, s. 287-302.
- Brown P., *The making of late antiquity*, Harvard UP, Cambridge Ma 1978.
- Bruaire C., *El ser y el espíritu*, Caparrós, Madrid 1999.
- Bruni L. – Smerilli A., *Benedetta economia. Benedetto di Norcia e Francesco d’Assisi nella storia economica europea*, Città Nuova, Rome 2010, wyd. 3.
- Bruni L. – Zamagni S., *Economia civile. Efficienza, equità, felicità pubblica*, Il Mulino, Bologna 2004.
- Bruni L., *Il prezzo della gratuita*, Città Nuova, Rome 2006.
- Bruni L., *L’economia e i paradossi della felicità*, w: P.L. Sacco – S. Zamagni, red., *Teoria economica e relazioni interpersonali*, s. 173-254.
- Bruni L., *L’economia, la felicità e gli altri. Un’indagine su beni e benessere*, Città Nuova, Rome 2004.
- Bruni L., *Le nuove virtù del mercato nell’era dei beni comuni*, Città Nuova, Rome 2012.
- Bruni L., *Serpenti e colombe. Per una teoria della reciprocità plurale e pluralista*, w: P.L. Sacco – S. Zamagni, red., *Teoria economica e relazioni interpersonali*, s. 53-92.

- Buber M., *¿Qué es el hombre?*, Fondo de Cultura Económica, México DF 1991.
- Buffon G., *Con le mie mani. La grazia del lavoro nella tradizione francescana*, Porziuncola, Assisi 2009.
- Burr D., *Olivi e la povertà francescana: le origini della controversia sull'usus pauper*, Biblioteca Francescana, Milano 1992, s. 125-130.
- Camacho I., *¿Privatizar beneficios y socializar costes? La crisis: análisis ético y aportación de 'Caritas in veritate'*, „Moralia” 33 (2010), s. 127-152.
- Cantril H., *The pattern of the Human concerns*, Rutgers UP, New Brunswick NJ 1965; por. A. Oswald, *Happiness and economics performance*, „Economic Journal” 107 (1997), s. 1815-1831.
- Capitani O., red., *Una economia politica nel medioevo*, Pàtron, Bologna 1987.
- Caranti L., *Kant's perpetual peace: New interpretative essays*, Luiss, Roma 2006.
- Carbajo Núñez M., *Crisis económica, Una propuesta franciscana*, BAC, Madrid 2013.
- Carbajo Núñez M., *Montes de Piedad y finanzas. La aportación franciscana en el campo económico*, w: *Selecciones de Franciscanismo* 108/3 (2007).
- Carbajo Núñez M., *Siostra – Matka – Ziemia. Franciszkańskie korzenie „Laudato Si’*, tłum. K. Parzych-Blakiewicz, Olsztyn 2019.
- Carpintero Benítez F., *Los escolásticos españoles en los inicios del liberalismo*, „La Ilustración Liberal” 12 (2002), s. 39-70.
- Carruthers B.G. – Espeland W.N., *Accounting for rationality: Double-entry bookkeeping and the rhetoric of economic rationality*, „American Journal of Sociology” 97 (1991), s. 31-69.
- Castaño J., *Crédito caritativo en la Castilla de Medios del siglo XV: los estatutos de las „Arcas de Misericordia y la ‘usura’ judía”*, w: P. Avallone, red., *Prestare ai poveri. Il credito su pegno e i Monti di Pietà in area Mediterranea (secoli XV-XIX)*, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Napoli 2007.
- Castronuovo G., *Onnipotenza e umiltà di Dio nell'evento dell'incarnazione. La via di Francesco d'Assisi*, „Ricerche Teologiche” 13 (2002), s. 267-394.
- Cenci C., *De Fratrum Minorum Constitutionibus Praenarbonensibus*, w: *AFH* 83 (1990), s. 50-95.
- Chafuen A.A., *Raíces cristianas de la economía de libre mercado*, El Buey Mudo, Madrid 2009.
- Changeux J.P. – Ricoeur P., *La nature et la règle: ce qui nous fait penser*, Odile Jacob, Paris 1998.
- Churchich N., *Marxism and Morality. A Critical examination of Marxist ethics*, J. Clarke, Cambridge 1994.
- Cipolla C.M., *Money in sixteenth-century Florence*, California UP, Berkeley 1989.
- Cipolla C.M., *The monetary policy of fourteenth-century Florence*, California UP, Berkeley 1982.
- Clavero B., *Usura. Del uso económico de la religión en la historia*, Tecnos, Madrid 1984.
- Coase R.H., *Adam Smith's view of man*, „Journal of Law and Economics” 19 (1976), s. 529-546.
- Colzani G., *Antropologia teologica, L'uomo: paradosso e mistero*, Edb, Bologna 1989.
- Concepción Rodríguez J.L., *Honor, intimidad e imagen. Un análisis jurisprudencial de la L.O. 1/1982*, Bosch, Barcelona 1996.
- Cortina Orts A., *Ética de la razón cordial. Educar en la ciudadanía en el siglo XXI*, Nobel, Oviedo 2009, wyd. 2.

- Cowdrick E., *The new economic gospel of consumption*, „Industrial Management” 74/4 (1927), s. 208-235.
- Cox H.G., *On Not leaving it to the Snake*, Macmillan, New York 1967.
- Cozzoli M., *Etica teologale*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1991.
- Cozzoli M., *Etica teologica della libertà*, San Paolo, Cinisello Balsamo 2004.
- Darwin K., *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*, J. Murray, London 1859.
- Deaton A., *The Great Escape: Health, Wealth and the Origins of Inequality*, Princeton UP, Princeton 2013.
- Demirovic A., *Postneoliberalism and Post-Fordism. Is there a new period in the capitalist mode of production?*, „Development Dialogue” 51 (2009), s. 45.
- Derrida J., *Donner le temps, I: La fausse monnaie*, Galilée, Paris 1991.
- Diccionario de la Lengua Española*, Real Academia, Madrid 2014, wyd. 13.
- Easterlin R.A., *Does economic growth improve the Human lot? Some empirical evidence*, w: P.A. David – M.W. Reder, red., *Nations and households in economic growth*, Academic Press, New York 1974, s. 89-125.
- Eccles J.C., *Le mystère humain*, Mardaga, Bruxelles 1981.
- Edgeworth F.Y., *Mathematical psychics*, Kegan & Paul, London 1881.
- Editorial: La fede cristiana nell'epoca postmoderna*, „Civiltà Cattolica” 3418 (1992), s. 330.
- Eiximenis F., *Dotzè llibre del Crestià*, vol. I, Univ. Girona, Girona 2005.
- Eiximenis F., *Regiment de la cosa publica*, Barcelona 1980.
- Elshtain J.B., *Public man, private woman. Women in social and political thought*, Princeton UP, Princeton 1981.
- Etzioni A., *The third way to a good society*, Demos, London 2000.
- Evangelisti P., *I francescani e la costruzione di uno stato: linguaggi politici, valori identitari, progetti di governo in area catalano-aragonese*, EFR, Padova 2006.
- Evangelisti P., *La moneta come bene nella res publica. Pensatori 'aristotelici' e concezioni teorico-politiche del francescanesimo nel XIV secolo*, w: A. Cacciotti – M. Melli, red., *I Francescani e l'uso del denaro*, s. 61-94.
- Fehr E. – Fischbacher U. – Kosfeld M., *Neuroeconomic foundations of trust and social preferences: initial evidence*, „American Economic Review” 95/2 (2005), s. 346-351.
- Fernández A., *Teología moral*, Aldecoa, Burgos 1996, wyd. 2, s. 551-553.
- Finance J., de, *Esistenza e libertà*, Lev, Città del Vaticano 1990.
- Finn J., red., *Global economics and religion*, Transaction, New Brunswick NJ 1983.
- Fisher R. – Ury W.L., *Getting to yes: negotiating agreement without giving in*, Penguin, New York 1991, wyd. 2.
- Flood D., *Francesco d'Assisi e il movimento francescano*, Messaggero, Padova 1991.
- Forte B., *Teologia della Storia. Saggio sulla rivelazione, l'inizio e il compimento*, Paoline, Cinisello Balsamo 1991.
- Forte J.M., *Religion and capitalism. Weber, Marx and the materialist controversy*, „Philosophy & social criticism” 34/4 (2008), s. 427-448.
- Franciszek Salezy, *Introducción a la vida devota*, Domer, Zaragoza 1673; Franciszek Salezy, *Introduction to the devout life*, Cosimo, New York 2007.
- Frey B.S., *Not just for the money: An economic theory of personal motivation*, Edward Elgar, Cheltenham 1997.

- Friedberg E., red., *Corpus iuris canonici*, I, col. 735 (Leipzig 1879-1881).
- Friedman M., *Money mischief. Episodes in monetary history*, Harcourt Brace Jovanovich, New York 1994.
- Fromm E., *Marx y su concepto del hombre por Erich Fromm*, Fondo de Cultura Económica, México DF 2005.
- Fukuyama F., *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*, Free Press, New York 1995.
- Gatta F.S. – Plessi F., red., *Liber paradisus: con le riformagioni e gli statuti connessi*, L.Parma, Bologna 1956.
- Gauthier D., *Morals by agreement*, Clarendon, Oxford 1986.
- Gecchele M. – Toso P. dal, red., *Educazione democratica per una pace giusta*, Armando, Rome 2010.
- Genovesi A., *Lezioni di commercio, o sia d'economia civile*, Remondini, Bassano 1769.
- Gerth H.H. – Wright Mill C., red., *From Max Weber: Essays in sociology*, Routledge, London 1991.
- Gibbson E., *The history of the decline and fall of the Roman Empire*, Penguin, London 1995.
- Gintis H., *The bounds of reason. Game theory and the unification of the behavioral sciences*, Princeton UP., Princeton 2009.
- Gladstein M.R., *Ayn Rand*, Continuum, London 2010.
- Gleeson-White J., *Double entry: how the merchants of Venice created Modern finance*, Allen & Unwin, London 2013.
- Goff J.L., *La bourse et la vie. Économie et religion au Moyen Âge*, Hacchette, Paris 1986.
- Goff J.L., *Le Moyen Age et l'argent: essai d'anthropologie historique*, Perrin, Paris 2010.
- Goff J.L., *Tiempo de la Iglesia y tiempo del mercader en la Edad Media*, w: tenze, *Tiempo, trabajo y cultura en el Occidente Medieval: 18 ensayos*, Taurus, Madrid 1983, s. 45-62.
- Goldthwaite R.A., *The economy of Renaissance Florence*, Johns Hopkins UP, Baltimore 2009.
- Gómez Camacho F. – Robredo R., red., *El pensamiento económico en la escuela de Salamanca*, Salamanca UP, Salamanca 1998.
- Grandinetti L., *Il Monte di pietà di Parma. L'istituto attraverso cinque secoli di vita cittadina*, La Nazionale, Parma 1976.
- Grauwe P., de, *The crisis as a paradigm shift*, w: A. Hemerijck – B. Knapen – E. Van Doorne, red., *After Shocks. Economic crisis and institutional choice*, Amsterdam UP, Amsterdam 2009.
- Grice-Hutchinson M., *El pensamiento económico en España, 1177-1740*, Grijalbo, Barcelona 1982.
- Grice-Hutchinson M., *The School of Salamanca: Readings in Spanish monetary theory, 1544–1605*, Clarendon Press, Oxford 1952.
- Groethuysen B., *Origini dello spirito borghese in Francia*, vol. 1: *La Chiesa e la borghesia*, Einaudi, Torino 1977.
- Guardini R., *Libertà, Grazia, Destino*, Morcelliana, Brescia 2000, wyd. 3.
- Hamelin A.M., *Un traité de morale économique au XIVe siècle: Le „Tractatus de usuris” de maître Alexandre d'Alexandrie*, Nauwelaerts, Louvain 1962.
- Handley S., *Nylon: the story of a fashion revolution*, J. Hopkins UP, Baltimore 1999.
- Hausman D.M. – McPherson M.S., *Economics, rationality, and ethics*, w: D.M. Hausman, ed., *The philosophy of economics: an anthology*, Cambridge UP, Cambridge 1994, wyd. 2, s. 252-277.

- Hayek F.A., von, *Denationalization of Money: The Argument Refined, An Analysis of the Theory and Practice of Concurrent Currencies*, Institute of Economic Affairs, London 1978.
- Hayes Z., *Bonaventure Mystery of the Triune God*, w: K.B. Osborne, red., *The history of Franciscan theology*, The Franciscan Institute, St. Bonaventure NY 1994, s. 39-125.
- Hegel G.W.F., *Lecciones sobre la filosofía de la historia universal*, Revista de Occidente, Madrid 1974, wyd. 4.
- Hegel G.W.F., *Philosophy of Mind*, Clarendon, Oxford 2007.
- Hegel G.W.F., *Reading Hegel. The introductions*, edited by A. Singh – R. Mohapatra, re.press, Melbourne 2008.
- Hendry J., *Between enterprise and ethics. Business and Management in a bimoral society*, Oxford UP, Oxford 2004.
- Henricus de Segusio, *In quintum Decretalium librum commentaria*, Venetiis 1581.
- Himes M.J. – Himes K.R., *Fullness of faith: the public significance of theology*, Paulist Press, New York 1993.
- Hirshleifer J., *The expanding domain of economics*, „American Economic Review” 75 (1985), s. 53-68.
- Hobbes T., *De cive*, London 1642.
- Hobbes T., *The Leviathan*, Dover, New York 2012.
- Hoevel C., *Hacia el paradigma del don*, „Revista Cultura Económica” 75/76 (2009), s. 86.
- Hollis M., *Trust within reason*, Cambridge UP, Cambridge 1998.
- Holmes S., *Benjamin Constant and the making of Modern Liberalism*, Yale UP, London 1984.
- Huerta de Soto J., *Money, bank credit, and economic cycles*, Ludwig von Mises Institute, Auburn 2009, wyd. 2.
- Huerta de Soto J., *The Theory of Dynamic Efficiency*, Routledge, New York 2009.
- Hugo V., *Choses vues*, Hetzel, Paris 1887.
- Huidobro Serna L., *Estadística de las Arcas de Misericordia de la Diócesis de Burgos*, Aldecoa, Burgos 1956.
- Hume D., *Of the independency of parliament*, w: tenze, *Political writings*, Hackett, Indianapolis 1994, s. 113-116.
- Hyde L., *The Gift: How the Creative Spirit Transforms the World*, Canongate, Edinburgh 2006.
- Ingrao B. – Israel G., *La mano invisibile. L'equilibrio economico nella storia della scienza*, Laterza, Rome-Bari 2006.
- Iriarte L., *Vivir del propio trabajo. Cómo traducir en nuestra vida el proyecto de Francisco*, „Selecciones de Franciscanismo” 85 (2000), s. 49-71.
- Jacopone of Todì, *O Amor de povertate*, w: tenze, *Laudi del folle amore*, Baldini Castoldi Dalai, Milan 2006, s. 95-104.
- Jeremías J., *Las parábolas de Jesús*, Evd, Estella 2008.
- Johnson K.S., *The fear of beggars. Stewardship and poverty in Christian ethics*, Wm.B. Eerdmans, Cambridge 2007.
- Jolly S.K., red., *Reading Ghandi*, Concept pub., New Delhi 2006.
- Kahneman D. – Deaton A., *High income improves evaluation of life, but not emotional well-being. Proceedings of the National Academy of Sciences [PNAS]*, 107/38, 2010, s. 16489-16493.
- Kashima Y. – Foddy M., *Time and Self. The historical construction of the Self*, w: Y. Kashima – M. Foddy – M.J. Platow, red., *Self and identity personal, social and symbolic*, Lawrence Erlbaum, Mahwah 2002.

- Keynes J.M., *The general theory of employment, interest and money*, McMillan, London 1936.
- Kierkegaard S., *Aut-Aut*, w: S. Kirkegaard, *Opere*, Sansoni, Florencia 1972.
- Kierkegaard S., *Diario*, I, Marcelliana, Brescia 1948.
- Kierkegaard S., *La enfermedad mortal*, Trotta, Madrid 2008.
- Korten D.C., *El mundo post empresarial: la vida después del capitalismo*, Granica, Barcelona 2000.
- Kovel J., *Narcissism and the family*, „Telos” 44 (1980), s. 88-100.
- Lambertini R. – Tabarroni A., *Dopo Francesco. L'eredità difficile*, Abele, Torino 1989.
- Lambertini R., *Povertà e denaro nella dottrina e nella prassi dei francescani*, w: A. Cacciotti – M. Melli, red., *I Francescani e l'uso del denaro*, Biblioteca Francescana, Milano 2011, s. 17-37.
- Langholm O., *The medieval schoolmen (1200-1400)*, w: S.T. Lowry – B. Gordon, red., *Ancient and medieval economic ideas and concepts of social justice*, Brill, Leiden 1998, s. 439-502.
- Langley P., *World financial orders. A historical international political economy*, Routledge, London 2002.
- Lasch C., *The culture of narcissism. American life in an age of diminishing expectations*, Warner, New York 1979.
- Lebow V., *Price competition*, „Journal of Retailing” 31/1 (1955), s. 5-10.
- Levinas E., *Totality and Infinity. An Essay on Exteriority*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1991, wyd. 3.
- Levine D.P. – Rizvi S.A.T., *Poverty, work, and freedom. Political economy and the moral order*, Cambridge UP, Cambridge 2005.
- Lincoln B., *L'Autorità. Costruzione e corrosione*, Torino, Einaudi 2000.
- Lipovetsky G., *Changer la vie' ou l'irruption de l'individualisme transpolitique*, „Pouvoirs” 39 (1986), s. 91-100.
- Lipsey R.G., *An introduction to positive economics*, Oxford UP, Oxford 1995, wyd. 8.
- López Yepes J., *Montes de Piedad*, w: Q. Aldea Vaquero – T. Marín Martínez – J. Vives Gatell, red., *Diccionario de historia eclesiástica de España*, vol. III, Madrid 1973.
- Lull R., *Libre d'Evast e Blanquerna*, Edicions 62, Barcelona 1998.
- Luzzati M., *Banchi e insediamenti ebraici nell'Italia centro-settentrionale fra tardo Medioevo e inizi dell'Età moderna*, w: C. Vivanti, red., *Gli ebrei in Italia. (Storia d'Italia, Annali, II)*, I, Einaudi, Torino 1996, s. 173-235.
- Magazzini S., *San Bernardino da Siena rilegge Olivi: il mercante cristiano*, „Studi Francescani”, 105/1-2 (2008), s. 127-148.
- Majarelli S. – Nicolini U., *Il Monte dei poveri di Perugia, periodo delle origini 1462-1474*, Banca del Monte di Credito, Perugia 1962.
- Majorano S., *Eucaristia, nuovi orizzonti per la proposta morale cristiana*, „Rivista di Teologia Morale” 147 (2005), s. 295-298.
- Malthus T.R., *An Essay on the Principle of Population*, J. Johnson, London 1798.
- Mandeville B., *Fable of the bees: or, private vices, public benefits*, J. Tonson, London 1724, wyd. 3.
- Mandeville B., *The fable of the bees*, Penguin, London 2013.
- Margolis D.R., *The fabric of self. A theory of ethics and emotion*, Yale UP, New Haven 1998.
- Marini A., *Francesco, i francescani, i poveri, l'economia*, w: A. Cacciotti – M. Melli, red., *I Francescani e l'uso del denaro*, s. 169-184.

- Marion J.L., *Being given. Toward a Phenomenology of Givenness*, Stanford UP, Stanford 2002.
- Marion J.L., *Étant donné. Essai d'une phénoménologie de la donation*, Puf, Paris 1997.
- Maritain J., *La persona e il bene comune*, Morcelliana, Brescia 1964.
- Martín J.L., *La ciudad y el príncipe. Estudio y traducción de los textos de Francesc Eiximenis*, Univ. Barcelona, Barcelona 2004.
- Martínez-Echevarría M.A., *Don y desarrollo, bases de la economía*, „Scripta Theologica” 42 (2010), s. 121-138.
- Martini C.M., *¿Por qué Jesús hablaba en parábolas?*, Evd, Estella 1997.
- Mauss M., *Ensayo sobre el don. Forma y función del intercambio en las sociedades arcaicas*, Katz, Barcelona 2009, s. 202.
- Mckeon R., red., *The basic works of Aristotle*, Random House, New York 1941.
- McLellan D., *Marx and Engels on the future communist society*, w: J.P. Burke – L. Crocker – L. Legters, red., *Marxism and the good society*, Cambridge UP, Cambridge 1981.
- Meadows D.H. i inni, *Limits to Growth: A report for the Club of Rome's project on the Predicament of Mankind*, Potomac Associates, New York 1992.
- Merino J.A., *Humanismo franciscano. Franciscanismo y mundo actual*, Cristiandad, Madrid 1982.
- Merlo G.G., *Francescanesimo passato prossimo*, Messaggero, Padova 2010.
- Merlo G.G., *Nel nome di san Francesco. Storia dei frati minori e del francescanesimo sino agli inizi del XVI secolo*, EFR, Padova 2003.
- Meyer J.W., *Conclusions: Institutionalization and the rationality of formal organizational structure*, w: J.W. Meyer – W.R. Scott, red., *Organizational Environments: Ritual and Rationality*, Sage, Beverly Hills CA, 1983, s. 261–282.
- Miccoli G., *Francesco d'Assisi. Realtà e memoria di un'esperienza cristiana*, Einaudi, Torino 1991.
- Mikołaj III, *Bulla „Exiit qui seminat” (14 VIII 1279) c.19*, w: *Bullarium Franciscanum*, III (1279), s. 404-416.
- Milis J.R., *Les moines et le peuple dans l'Europe du Moyen Âge*, Belin, Paris 2002.
- Modzelewski K., *L'Europa dei Barbari. Le culture tribali di fronte alla cultura romano-cristiana*, Bollati Boringhieri, Torino 2008, s. 173-255.
- Moltmann J., *Sul gioco. Saggi sulla gioia della libertà e sul piacere del gioco*, Queriniana, Brescia 1988, wyd. 2.
- Monaco M., *Aspetti di vita privata e pubblica nelle città italiane centro-settentrionali durante il XV secolo nelle prediche del beato Bernardino da Feltre, francescano dell'Osservanza*, w: R. Chiacchella – G.F. Rossi, red., *L'uomo e la storia. Studi storici in onore di Massimo Petrocchi*, I, Storia e Letteratura, Rome 1983, s. 77-196.
- Mondin B., *Storia della teologia*, II, Studio Domenicano, Bologna 1996.
- Monno M., *Geopolitica e nuove povertà. Fermare il declino italiano*, Barletta, Rotas 2008.
- Montesquieu C., *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, Voltaire foundation, Oxford 2000.
- Montini G.B., *Discorso nella basilica di Francesco in Assisi (4 X 1958)*, „Rivista Diocesana Milanese” 47 (1958), s. 491-493.
- Morandini S., *Il lavoro che cambia. Un'esplorazione etico-teologica*, EDB, Bologna 2000.
- Moss L.S. – Ryan C.K., red., *Economic thought in Spain: Selected essays of Marjori Grice-Huchinson*, Aldershot, Hants 1993.
- Mueller D.C., *Public choice*, II, Cambridge UP, New York 1989.

- Muratori L.A., *Della pubblica felicità, oggetto dei buoni principi*, Donzelli, Rome 1996.
- Muzzarelli M.G., *I Monti di Pietà ovvero scommettere sui poveri meno poveri*, w: A. Chili, *Dai Monti di Pietà al Microcredito oggi. Atti della XXV edizione delle „Giornate dell’Osservanza” 13-14 maggio 2006*, Fondazione del Monte, Bologna 2006, s. 17-27.
- Muzzarelli M.G., *Il denaro e la salvezza: l’invenzione del Monte di Pietà*, Il Mulino, Bologna 2001.
- Muzzarelli M.G., *Pescatori di uomini. Predicatori e piazze alla fine del Medioevo*, Il Mulino, Bologna 2005.
- Nannini A., *Univocità e individuazione nella mesafisica di Giovanni Duns Scoto*, „*Antonianum*” 91 (2016), s. 613-625.
- Nietzsche F., *Thus Spoke Zarathustra: A Book for Everyone and Nobody*, Oxford UP, Oxford 2005.
- Noonan J.T., *The Scholastic analysis of usury*, Harvard UP, Cambridge MA 1957.
- Novak M., *Il fuoco dell’invenzione. La società civile e il futuro dell’impresa*, Effata, Torino 2005.
- Novak M., *Max Weber goes global*, „*First Things*” 152 (2005), s. 26.
- Nuccio O., *Addio all’etica protestante*, La Sapienza, Rome 2004; M. Novak, *The Catholic Ethic and the Spirit of Capitalism*, Free Press, New York 1993.
- Oliger L., red., *Expositio quatuor magistrorum super Regulam Fratrum Minorum 1241-1242*, Storia e Letteratura, Rome 1950.
- Olivi P.J., *Lectura super actus apostolorum*, w: P.J. Olivi – D. Flood, *Peter of John Olivi on the Acts of the Apostles*, F.I. St. Bonaventure, New York 2001, s. 92.
- Olivi P.J., *Quaestiones ordinatae o Summa super Sententias*, II qq. 54 & 57 (*Quaracchi* 1921-1926).
- Olivi P.J., *Tractatus de emptionibus et venditionibus, de usuris, de restitutionibus*, w: G. Todeschini, red., *Un trattato di economia politica francescana: il „De emptionibus et venditionibus, de usuris, de restitutionibus” di Pietro di Giovanni Olivi*, Ist. Storico italiano per il Medio Evo, Rome 1980, s. 51-108.
- Pacioli L., *De las cuentas y las escrituras: título noveno, tratado XI de su „Summa de arithmetica geometria, proportioni e proportionalità,” Venecia 1494*, Asociación española de contabilidad y administración de empresas, Madrid 2009, wyd. 2.
- Pacioli L.B., de, *Tractatus XI particularis de computis et scripturis*, Paganino, Venezia 1494.
- Padovese L., red., „*Minores et subditi omnibus*”. *Tratti caratterizzanti dell’identità francescana*, S. Lorenzo da Brindisi, Rome 2003, s. 150-190.
- Paolazzi C., *Risonanze bibliche nel Cantico di frate Sole*, „*Antonianum*” 91 (2016), s. 789-817.
- Parisoli L., *Introduction*”, w: tenze, red., *Pauvreté et capitalisme. Comment les pauvres franciscains ont justifié le capitalisme et le capitalisme a préféré la Modernité*, Officina di studi medievali, Palermo 2008.
- Parisoli L., *La règle, la pauvreté, le destin industriel. Aux sources théologiques du capitalisme*, w: tenze, *Pauvreté et capitalisme*, s. 39-146.
- Paweł VI, *Homily. Mass for the celebration of the ‘Day of Development (23 VIII 1968)*, w: *Insegnamenti di Paolo VI*. VI, Vatican City 1969, s. 383-388.
- Piana G., *Efficienza e solidarietà. L’etica economica nel contesto della globalizzazione*, Effata, Cantalupa 2009.
- Pieper J., *Faith, Hope, Love, Ignatius*, San Francisco 1997.
- Pius XII, *Radio message (24 XII 1944)*, n. 5, *AAS* 37 (1945), s. 10-23.

- Pizzuti G.M., *Indagini filosofiche sull'essenza della libertà umana*, Edizioni Scientifiche Italiani, Napoli 1999.
- Pocock J.G.A., *The Machiavellian Moment. Florentine political thought and the Atlantic republican tradition*, Princeton UP, Princeton, NJ, 2003, wyd. 2.
- Polanyi K., *Primitive, archaic, and modern economies*, Beacon, Boston 1971.
- Porta P.L., *Mercato e relazioni umane*, w: P.L. Sacco - S. Zamagni, red., *Teoria economica e relazioni interpersonali*, s. 309-328.
- Poundstone W., *Prisoner's Dilemma*, Anchor Books, New York 2011; J. Henrich i inni, *In Search of Homo Economicus: Behavioral Experiments in 15 Small-Scale Societies*, „American Economic Review” 91/2 (2001), s. 73-78.
- Pseudo-Chryzostom, *Opus imperfectum in Matthaeum*, homilia 38, w: J.-P. Migne, ed., *Patrologia Graeca*, LVI, 162 vol., Garnier, Paris 1856-1866.
- Putnam R.D., *Bowling alone: the collapse and revival of American community*, Simon & Schuster, New York 2000.
- Quattrone P., *Governing social orders, unfolding rationality and Jesuit accounting practices: a procedural approach to institutional logics*, „Administrative Science Quarterly” 60/3 (2015), s. 411-445.
- Rahner K., *El Dios trino como principio y fundamento transcendente de la historia de la salvación*, w: *Mysterium Salutis*, II/I, Cristiandad, Madrid 1969, s. 360-449.
- Ramonet I., *Los desafíos de la globalización*, Hoac, Madrid 2004.
- Ratzinger J. – Messori V., *The Ratzinger report: an exclusive interview on the state of the Church*, Ignatius, San Francisco 1985.
- Ratzinger J., *Church, ecumenism, and politics: new endeavors in ecclesiology*, Ignatius, San Francisco 2008.
- Ratzinger J., *God and the world: believing and living in our time*, Ignatius, San Francisco 2002.
- Ratzinger J., *Il Dio vicino. L'eucaristia cuore della vita cristiana*, San Paolo, Cinisello Balsamo 2003.
- Ratzinger J., *Introduction to Christianity*, Communio, San Francisco 2004.
- Ratzinger J., *Theological Highlights of Vatican II*, Paulist Press, New York 1966.
- Ratzinger J., *Truth and Tolerance. Christian Belief and World Religions*, Ignatius, San Francisco 2004.
- Ratzinger J., *Values in a time of upheaval*, Ignatius, San Francisco 2006.
- Rawls J., *A Theory of Justice*, Belknap, Cambridge MA 2000, wyd. 3.
- Ricoeur P., *Autrement: lecture d'„Autrement qu'être ou au-delà de l'essence”*, France UP, Paris 1997.
- Ricoeur P., *Temps et récit*, Seuil, Paris 1983.
- Rieff P., *The triumph of the therapeutic. Uses of faith after Freud*, Harper & Row, New York 1966, s. 49-50.
- Robertson H.M., *Aspects of the rise of economic individualism. A criticism of Max Weber and his school*, Cambridge UP, Cambridge 1933.
- Rodríguez Carballo J., *Presentación*, w: M. Carbajo Núñez, *Crisis económica. Una propuesta franciscana*, BAC, Madrid 2013.
- Roover R., de, *Saint Bernardino of Siena and Sant'Antonio of Florence: the two great economic thinkers of the middle ages*, Harvard Business Press, Boston 1967, s. 23-27.
- Roover R.A., de, *The rise and decline of the Medici bank, 1397-1494*, Beard, Washington DC 1999.

- Rossetti G., red., *Forme di potere e struttura sociale in Italia nel Medioevo*, Il Mulino, Bologna 1977.
- Rothbard M.N., *An Austrian perspective on the history of economic thought*, vol. II: *classical economics*, Elgar, Cheltenham 1995.
- Rothbard M.N., *Economic thought before Adam Smith. An Austrian perspective on the history of economic thought*, I, Ludwig von Mises Institute, Auburn 2006.
- Ruiz de Loizaga S., *Documentación medieval de la diócesis de Calahorra-Logroño en el archivo vaticano (siglos xiv-xv)*, Rome 2004.
- Sacco P.L. – Zamagni S., red., *Teoria economica e relazioni interpersonali*, Il Mulino, Bologna 2006.
- Sánchez F., *Understanding suicide and its prevention: a neuropsychological approach*, Xlibris USA 2010.
- Sartre J.P., *L'existentialisme est un humanism*, Nagel, Paris 1946.
- Scheler M., *Ordo amoris*, w: tenze, *Selected Philosophical Essays*, Northwestern UP, Evanston 1973, s. 98-135.
- Schilling M.A., *Strategic management of technological innovation*, McGraw-Hill/Irwin, New York 2010, wyd. 3.
- Schumpeter J.A., *Historia del análisis económico*, Planeta, Barcelona 2012.
- Schumpeter J.A., *Teoría del desarrollo económico*, Fondo de Cultura Económica, México 1967.
- Scitovsky T., *L'economia senza gioia*, Citta Nuova, Rome 2007.
- Sechi M., *Teoria del valore e della distribuzione. La teoria del sovrappiù e la teoria del margine*, Franco Angeli, Milano 2006.
- Segre S., *Weber, Sombart e il capitalismo*, Ecig, Genova 1997.
- Sen A., *Development as freedom*, Oxford UP, Oxford 1999.
- Sensi S., *Un aspect singulier des deux 'âmes' du franciscanisme: Monts de Piété à titre onéreux et monts 'sine merito'*, w: L. Parisoli, red., *Pauvreté et capitalisme*, s. 153-174.
- Serafini M., *La libertà vero volto dell'amore. Il rapporto tra intelletto e volontà nella filosofia della libertà di Duns Scoto*, „Antonianum” 91 (2016), s. 627-639.
- Serafini M., *L'orizzonte cristocentrico del pensiero di Duns Scoto. Prospettive di ricerca*, w: A. Hernández Vidales, red., *Franciscanesimo e mondo attuale: stile di vita francescana. Miscellanea in onore di José Antonio Merino Abad, ofm*, Antonianum, Rome 2016.
- Shaw W.H., *Business ethics. A textbook with cases*, Cengage, Boston 2005, wyd. 7.
- Sismondi J., de, *Nouveau principes d'Économie politique ou de la Richesse dans ses rapports avec la population*, I, Delaunay, Paris 1819.
- Slade G., *Made to break. Technology obsolescence in America*, Harvard UP, Cambridge MA 2006.
- Smith A., *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, II, Clarendon, Oxford 1869; Smith A., *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 3 vol, I, Edinburgh 1814.
- Smith A., *The theory of moral sentiments*, A.Millar, London 1761, wyd. 2.
- Sombart W., *The Jews and Modern capitalism*, Transaction, London 1997.
- Spicciiani A., *Capitale e interesse tra mercatura e povertà nei teologi e canonisti dei secoli XIII-XV*, Jouvence, Rome 1990.

- Spicciiani A., *Pietro di Giovanni Olivi indagatore della razionalità economica medioevale*, w: A. Spicciiani – P. Vian – G. Andenna, red., *Usure, compere e vendite. La scienza economica del XIII secolo*, Europa, Bergamo 1998, s. 21-72.
- Spicciiani A., *Pietro di Giovanni Olivi indagatore della razionalità economica medioevale*, s. 35.
- Stark R., *The victory of reason: how Christianity led freedom, capitalism, and Western success*, Random House, New York 2006.
- Stein E., *La science de la Croix: passion d'amour de Saint Jean de la Croix*, Nauwelaerts, Louvain 1957.
- Steinberg E., *Just business: Business ethics in action*, Oxford UP, Oxford 2000, wyd. 2.
- Tawney R.H., *Religion and the rise of Capitalism*, s. 316.
- Taylor C., *A Catholic Modernity?*, Dayton UP, 1996.
- Taylor C., *The Ethics of authenticity*, Harvard Univ. Press, Cambridge MA 1991 (wyd. 6, 1995).
- Teichová A., *An economic background to Munich*, Cambridge UP, London 1974.
- Teresa z Kalkuty, *Orar. Su pensamiento espiritual*, Planeta, Barcelona 1997.
- The Capuchin Constitutions of 1536*, Collegio San Lorenzo da Brindisi, Rome 2006.
- The General Constitutions of the Order of Friars Minor*, General Curia OFM, Rome 2016.
- Thompson A., *Revival preachers and politics in thirteen-century Italy. The Great devotion of 1233*, Clarendon, Oxford 1992.
- Tocqueville A., de, *De la démocratie en Amérique*, III/I, Pagnerre, Paris 1848, wyd. 5.
- Todeschini G., *I mercanti e il tempio. La società cristiana e il circolo virtuoso della ricchezza fra medioevo ed età moderna*, Il Mulino, Bologna 2002.
- Todeschini G., *Ricchezza Francescana. Dalla povertà volontaria alla società di mercato*, Il Mulino, Bologna 2004.
- Todisco O., *Il dono dell'essere. Sentieri inesplorati del medioevo francescano*, Messaggero, Padova 2006.
- Todisco O., *L'essere come dono e il valore-legame*, „Miscellanea Francescana” 1-2 (2006–2007), s. 130-168.
- Todisco O., *La libertà creativa anima della prassi in G. Duns Scoto*, „Studia Patavina” 59/1 (2012), s. 49-66.
- Todisco O., *La libertà creativa. La modernità del pensare francescano*, Messaggero, Padova 2010.
- Todisco O., *La libertà fondamento della verità. Ermeneutica francescana del pensare occidentale*, Messaggero, Padova 2008, s. 347-348.
- Todorov T., *Life in common: An essay in general anthropology*, Nebraska UP, Lincoln 2001.
- Valera D., de, *Memorial de diversas hazañas: crónicas de Enrique IV*, Espasa-Calpe, Madrid 1941.
- Varischi C., red., *Sermoni del beato Bernardino Tomitato da Feltre*, II, Renon, Milano 1964.
- Vauchez A., *Francesco d'Assisi. Tra storia e memoria*, Einaudi, Torino 2010.
- Vauchez A., *Ordini mendicanti e società italiana. XIII-XV secolo*, Il Saggiatore, Milano 1990.
- Villalobos J., *Ser y verdad en Agustín de Hipona*, Sevilla UP, Utrera 1982.
- Vives J.L., *De subventione pauperum sive de humanis necessitatibus*, II, Brill, Leiden 2002.
- Walzer M., *The Concept of Civil Society*, w: tenze, red., *Toward a Global Civil Society*, Berghahn, Providence 2003.
- Weber M., *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*, Reus, Madrid 2009.

- Weber M., *The Protestant ethic and the Spirit of Capitalism*, Routledge, London 2005.
- Wells W., *Antitrust and the formation of the post-war world*, Columbia UP, New York 2002.
- Wénin A., *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo. Lettura narrativa e antropologica della Genesi*, I. Gen 1,1-12,4, Edb, Bologna 2008.
- Wesley J., *The use of money*, Lighthouse, Pikeville TN 2003.
- Wicksteed P., *The Common Sense of Political Economy*, I, Routledge, London 2003.
- Yunus M. – Jolis A., *Banker to the poor. The autobiography of Muhammad Yunus, founder of Grameen Bank*, Oxford UP, Karachi 2001.
- Yunus M., *Banker to the Poor. Micro-lending and the battle against world poverty*, New York 2007.
- Yunus M., *El banquero de los pobres. Los microcréditos y la batalla contra la pobreza en el mundo*, Paidós, Barcelona 2008.
- Zamagni S., *Globalization: guidance from Franciscan economic thought and „Caritas in Veritate”*, Working Papers 104, Aiccon, Forla 2012.
- Zamagni S., *L'economia come se la persona contasse. Verso una teoria economica relazionale*, w: P.L. Sacco – S. Zamagni, red., *Teoria economica e relazioni interpersonali*.
- Zamagni S., *L'economia del bene comune*, Citta Nuova, Rome 2007.
- Zamagni S., *Microfinanza come strumento di civilizzazione dell'economia*, w: A. Chili, *Dai Monti di Pietà al Microcredito oggi*.
- Zamagni S., *Paradossi sociali della crescita ed economia civile*, w: V. Orati, red., *Schumpeter lectures*, Agnesoti, Viterbo 1997, s. 1-63.
- Zamagni S., *Per una ricostruzione storica del pensiero francescano*, w: G. Chili, red., *Francesco d'Assisi. Otto secoli di storia (1209-2009)*, Atti della XXVIII edizione delle „Giornate dell'Osservanza,” May 9/10, 2009, Fondazione del Monte, Bologna 2009.

WYKAZ SKRÓTÓW

Skróty ksiąg biblijnych według Biblii Tysiąclecia

- 1C* Celano, *The Life of St. Francis*
1LtF Św. Franciszek z Asyżu, *The First List to the faithful*
2C Celano, *The Remembrance of the Desire of a Soul*
2LtF Św. Franciszek z Asyżu, *The Second Letter to the Faithful* [*List do wierznych, druga redakcja*]
2MP *The Mirror of Perfection*. Larger version
AA Sobór Watykański II, Dekret *Apostolicam actuositatem*
AAS Acta Apostolicae Sedis
Adm Św. Franciszek z Asyżu, *The Admonitions* [*Napomnienia*]
AFH Archivum Franciscanum Historicum
AL Franciszek, Adhortacja *Amoris laetitia*
Ap The Anonymous of Perugia
APar Paweł VI, List *Alma parens*
BAC Biblioteca de Autores Cristianos
BF Bullarium Franciscanum
CA Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*
CEI Italian Bishops' Conference [Konferencja Episkopatu Włoch]
CFL Jan Paweł II, Adhortacja *Christifideles laici*
COD *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*
CtC Św. Franciszek z Asyżu, *The Canticle of the Creatures* [*Pieśń Słoneczna* albo *Pochwała stworzeń*]
CV Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*
DC Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est*
DV Sobór Watykański II, Konstytucja *Dei Verbum*
DZ Denzinger, *Enchiridion symbolorum*
EA Jan Paweł II, Adhortacja *Ecclesia in America*
ECS Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Etyka w środkach przekazu*

- Edb Edizioni Dehoniane Bologna [Edycja bolońska]
 EFR Editrici Francescane [Wydawnictwo franciszkańskie]
 EG Franciszek, Adhortacja *Evangelii gaudium*
 EoC Economy of Communion [Ekonomia Wspólnoty]
 ER Św. Franciszek z Asyżu, *The Earlier Rule (Regula non bullata)* [*Reguła niezatwierdzona*]
 ES Paweł VI, Encyklika *Ecclesiam suam*
 EV Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*
 FR Jan Paweł II, Encyklika *Fides et ratio*
 GS Sobór Watykański II, Konstytucja *Gaudium et spes*
 Hex. Bonawentura, *Collationes in Hexaëmeron*
 HO Jakub z Vitry, *Historia Occidentalis*
 InsB16 Insegnamenti di Benedetto XVI (Nauczanie Benedykta XVI)
 InsFco Insegnamenti di Francesco (Nauczanie papieża Franciszka)
 InsJP2 Insegnamenti di Giovanni Paolo II (Nauczanie Jana Pawła II)
 KKK Katechizm Kościoła Katolickiego
 KKNS Papieska Rada "Iustitia et Pax", *Kompendium nauki społecznej Kościoła*
 KNS Katolicka Nauka Społeczna
 L3C The Legend of the Three Companions
 LE Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*
 Lev Libreria Editrice Vaticana
 LFI The Little Flowers of Saint Francis [Kwiatki św. Franciszka]
 LibC Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu *Libertatis conscientia*
 LibP Leon XIII, Encyklika *Libertas praestantissimum*
 LMj Bonawentura, *The Major Legend*
 Lp The Assisi Compilation or The Legend of Perugia
 LR Św. Franciszek z Asyżu, *The Later Rule (Regula bullata)* [*Reguła zatwierdzona*]
 LS Franciszek, Encyklika *Laudato Si'*
 LtAnt Św. Franciszek z Asyżu, *A Letter a Brother Anthony of Padua* [*List do św. Antoniego*]
 LtL Św. Franciszek z Asyżu, *A Letter to Brother Leo* [*List do brata Leona*]
 LtMin Św. Franciszek z Asyżu, *A Letter to a Minister* [*List do Ministra*]
 LtO Św. Franciszek z Asyżu, *A Letter to the Entire Order* [*List skierowany do całego zakonu*]
 MD Jan Paweł II, List *Mulieris dignitatem*
 Metaph Duns Szkot, *Quaestiones super libros metaphysicorum Aristotelis*
 OPh. Duns Szkot, *Opera philosophica*
 OR L'Osservatore Romano
 Ord. Duns Szkot, *Ordinatio vel Opus Oxoniense*
 PG Migne, *Patrologia Graeca*

<i>PL</i>	Migne, <i>Patrologia Latina</i>
<i>PP</i>	Paweł VI, Encyklika <i>Populorum progressio</i>
prol.	Progol
<i>PT</i>	Jan XXIII, Encyklika <i>Pacem in terris</i>
q.	Quaestio, quaestiones
<i>QA</i>	Pius XI, Encyklika <i>Quadragesimo anno</i>
<i>Quaracchi</i>	Bonawentura, <i>Opera omnia</i> , Collegii St. Bonaventurae
<i>Rep.</i>	Duns Szkot, <i>Reportatio Parisiensis</i>
<i>RH</i>	Jan Paweł II, Encyklika <i>Redemptor hominis</i>
<i>RN</i>	Leon XIII, Encyklika <i>Rerum novarum</i>
<i>RP</i>	Jan Paweł II, Adhortacja <i>Reconciliatio et paenitentia</i>
<i>RSF</i>	Papieska Rada „Iustitia et Pax”, <i>Reform of the international financial system</i>
S.Th	Tomasz z Akwinu, <i>Summa Theologiae</i>
<i>SRS</i>	Jan Paweł II, Encyklika <i>Sollicitudo rei socialis</i>
<i>SS</i>	Benedykt XVI, Encyklika <i>Spe salvi</i>
<i>Test</i>	Św. Franciszek z Asyżu, <i>The Testament</i> [<i>Testament</i>]
Univ.	University
UP	University Press; Presses université de
<i>Vat.</i>	Duns Szkot, <i>Opera omnia</i> , red. Comm. Scotisticae
Vivès	Duns Szkot, <i>Opera omnia</i> , red. L. Vivès
<i>VS</i>	Jan Paweł II, Encyklika <i>Veritatis splendor</i>
VSA	Vatican Secret Archives [Tajne Archiwum Watykańskie]

Nakład 100 egz.

Objętość: 12 ark.wyd.

Fotoskład i druk:

Studio Poligrafii Komputerowej „SQL” s.c.
10-684 Olsztyn, ul. Wańkowicza 24
tel./fax +48/89 542 03 39, +48/89 542 87 66
e-mail: studio@sql.com.pl
www.ksiegarnia.sql.com.pl